

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ - МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГЕОГРАФІЇ

*Максютов А. О.
аспірант кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи
Уманського державного педагогічного університету імені Павла
Тичини*

Становлення незалежної України як єдиної політичної системи, зміни в соціально-економічному устрої держави - все це визначає кардинальні світоглядні переорієнтації у світосприйнятті та функціонуванні української спільноти на зламі ХХ - ХХІ сторіч. Сучасні тенденції розвитку суспільства зумовлюють актуальність відродження проблеми патріотичного виховання молоді, становлення національної освіти як соціокультурного явища. У Законі України „Про освіту”, державній національній програмі „Освіта” („Україна ХХІ століття”), Законі України „Про загальну середню освіту”, Національній доктрині розвитку освіти, Концепції педагогічної освіти, Концепції національної системи освіти як стратегічні визначаються завдання виховання в особистості любові до Батьківщини, усвідомлення свого громадського обов’язку на основі національних і загальнолюдських духовних цінностей, утвердження якостей громадянина - патріота України як світоглядного чинника [5, 8, 12]. Патріотизм покликаний дати новий імпульс духовному оздоровленню народу, формуванню в Україні громадянського суспільства, правової європейської держави, яка передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав та свобод людини. Як зазначено в державній національній програмі „Освіта” („Україна ХХІ століття”), відродження і розбудова національної системи освіти є найважливішою ланкою виховання свідомих громадян Української держави, формування освіченої, творчої особистості, становлення її фізичного і морального здоров’я, забезпечення пріоритетності розвитку людини, відтворення й трансляції культури і духовності в усій різноманітності вітчизняних і світових зразків [5]. У Концепції національно- патріотичного виховання молоді від 27.10.2009 року № 3754/981/538/49 вказано, що ідеалом сучасного виховання є „... різнобічно та гармонійно розвинений національносвідомий, високоосвічений, життєво компетентний громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення” [8].

Таким чином, однією з найголовніших ідей сучасної вітчизняної ідеології є формування соціально-активного громадянина демократичного суспільства, який у своїй життєдіяльності керується загальнолюдськими і культурно-національними цінностями [11, с. 261]. Сьогодні особливо важливо відтворити в українському суспільстві почуття істинного патріотизму як духовно-моральної та соціальної цінності, сформувати у молоді громадянсько активні, соціально значущі якості, які вона зможе проявити в усіх видах діяльності, і, перш за все, пов’язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, народу та Батьківщини, реалізації особистого потенціалу на благо зміцнення України [5].

Проблема національного, громадянського та патріотичного виховання є актуальним об'єктом дослідження сучасної наукової думки. Вона детально розкривається у працях відомих вітчизняних вчених педагогічної науки, а також у роботах провідних культурних діячів, філософів, істориків, митців. У різні історичні часи головною метою держави, сім'ї було виховання громадянина, патріота своєї країни. За часів Київської Русі активно популяризувалася християнська ідея милосердя („Ізборник Святослава 1076”, „Повчання Володимира Мономаха”), заохочувалися такі загальнолюдські норми спілкування: шанобливе ставлення до батьків, побратимство, визнання особливої ролі жінки; зверталась пильна увага на усвідомлення людиною своєї гідності, неповторної індивідуальної сутності, тому в особливій пошані були такі чесноти, як хоробрість, відвага, сміливість, патріотизм („Слово про Ігорів похід”, „Моління” Данила Заточника, „Повчання Володимира Мономаха”). Виховання високих моральних якостей, духовності, етичного ставлення до сім'ї, роду, держави ставили вищою метою освіти Нестор, Никон та інші літописці Київської Русі та Галицько-Волинського князівства. Глибоке усвідомлення своєї національної належності характеризувало всіх найвизначніших представників гуманістичної культури України XV - XVI сторіч: Павла Русина (1470 - 1517), Станіслава Оріховського-Роксолана (1513 - 1566), Івана Туробінського-Рутенця (1511 - 1575), Григорія Чуй- Русина (1523 - 1573). Ілюстрацією думок гуманістів того часу була діяльність братств, у роботі яких спочатку переважав релігійно-благодійний напрям діяльності, а з посиленням іноземного гніту дедалі більше виявляли громадсько-політичний та національно-культурний напрями. Братства стали ідейними центрами захисту мови, культури, духовних цінностей українського народу, вираженням його самобутності. Так, Метелій Смотрицький (1572 - 1633) у своїх працях відстоював гідність, права і культуру українців; Ісай Косинський (невід. -1640) - проблему самопізнання; Кирило Транквіліон-Ставровецький (невід. - 1646) - питання морального самовдосконалення. За уявленнями Г. Сковороди, виховання повинне складатися з пізнання навколишнього світу та самопізнання з метою формування справжньої людини. Серед положень концепції Г. Сковороди особливу увагу привертають такі: основа світу і справжньої людини - духовна; завдання освіти та виховання: допомогти кожному пізнати самого себе, бо тільки так можна прийти до щастя, найефективніше служити людям, Вітчизні; головне - „дух сродності” (в родині, суспільстві, державі, у праці і творчості), шлях пізнання й самопізнання; засоби: любов, свобода, слово [2, 6, 13]. Творами, які вплинули на формування історичної й національної самосвідомості українського народу, є „Історія Русів” невідомого автора та праця Д. Бантиш-Каменського „Історія Малої Росії”.

Ідеал доброї, чесної, благородної, безкорисливої людини, патріота у своїх творах відстоювали І. Вишенський, І. Гізель, І. Величковський, П. Могила, Ф. Прокопович. Ідеал особистості патріота та носія свободи оспівував І. Котляревський. Т. Шевченко освіті надавав державо-, націє-, культурнотворчого значення. Тому понад усе ставив необхідність формування особистості - патріота, людини мудрого й доброго серця, здатної бути істинним сином своєї землі. Своєю творчістю Т. Г. Шевченко довів, що найавторитетнішими педагогами є батьки, досвід вітчизняної та зарубіжної історії, дійсність, природа, рідна мова, рідна земля.

Наприкінці XIX - початку XX сторіччя українська національна ідея стає теоретично усвідомленою, буттєвою; актуалізується проблема „людина - нація”, „нація - світ”; порушуються питання сутності та сенсу існування українського народу, усвідомлення ним своєї „самості”, належності до конкретної етнічної групи. Питання виховання громадянина, людини національно самовизначеної розробляються у роботах Михайла Драгоманова (1841 - 1895), Івана Франка (1856 - 1916), Михайла Грушевського (1866 - 1934). Михайло Драгоманов вказував, що формування самостійної України повинно здійснюватися за рахунок піднесення національної свідомості через систему національної освіти та культури. До групи фундаторів національної ідеї також відносять Івана Нечуя-Левицького (1838 - 1918), Бориса Грінченка (1863 - 1910), Миколу Міхновського (1873 - 1924), Юрія Липу (1900 - 1944), Дмитра Донцова (1883 - 1973). Вони розвивали ідею формування українця нового типу - беззастережно відданого нації та справі незалежної державності, їх шлях до національної мети - шлях свідомого українства, для якого Україна - не засіб, а мета, самодостатня цінність.

Наприкінці XX століття в Україні розпочалася нова історична доба - доба здобуття незалежності. І за цих умов, як вказує В. Г. Кремінь, освіта покликана сформулювати нову людину - компетентну, освічену, виховану - патріота, фахівця своєї справи [7]. Все це зумовлює потребу у вихованні нової генерації учителів, що володіють сучасними теоретичними засадами патріотичного виховання учнівської молоді, здатні підвищити статус патріотичного виховання в українському суспільстві загалом і в системі загальної освіти зокрема. В основу системи патріотичного виховання покладена національна ідея як консолідуєчий чинник розвитку суспільства і нації в цілому, яка широко пропагується в краєзнавчо-туристичній роботі.

Проблема національного, громадянського та патріотичного виховання в Україні розроблена в працях Т. Д. Беха, А. М. Бойко, М. Й. Боришевського, О. І. Вишневського, П. Р. Ігнатенка, С. Г. Карпечук, О. В. Киричука, Н. І. Косарева, А. В. Крицької, В. Г. Кузя, В. Л. Поплужного, Ю. І. Римаренка, О. В. Сухомлинської, К. Д. Ушинського, Г. Г. Філіпчука та інших.

Так, К. Д. Ушинський саме в Україні написав свої найкращі педагогічні праці, в яких, як і О. Потебня, доводив, що виховання має здійснюватися на традиціях рідної землі, природи, культури народу, з урахуванням середовища. Значення ціннісних орієнтацій у вихованні громадян вдало ілюструється твердженням О. І. Вишневського, що „... між системою вартостей і стратегією виховання існує взаємна залежність, але в цьому симбіозі все ж переважає система вартостей, бо вона йде від самого життя народу, його історичного досвіду, віри, потреб і прагнення самореалізації” [3, с. 35]. І. Д. Бех наголошує, що розвиток патріотичної і гуманної особистості спирається на її духовність, адже „... духовність так чи інакше передбачає вихід за межі егоїстичних інтересів, особистої користі, а цілі й наміри духовної зрілості особистості вкорінені в системі надіндивідуальних цінностей, завдяки чому вони виконують функцію вищого критерію орієнтування в світі й опори для особистісного самовираження” [1, с. 8].

Великий вплив на патріотичне виховання мала козацька педагогіка. Українці єдина у світі козацька нація. Козацтво є дисциплінованою організацією власне українського народу, споконвічною формою його самоорганізації і самозахисту в

лихоліття на засадах стародавнього Звичаю - Волі як відкрystalізованого етнічного розуму. У козацькі часи нашому народові були приманними високий рівень шляхетності, моральності, духовності, доблесті і звитяги, знання і бездоганне дотримання національних традицій і звичаїв. У козацькій державі не було такого ганебного явища як бездомні діти. Виховувати в людині патріота своєї Батьківщини, любов до рідного краю, любов до своєї України варто починати з раннього дитинства.

Я. А. Коменський відзначав, що одним з головних напрямів виховання повинне бути виховання у дитині прагнення надавати користь своїми діями можливо більшій кількості людей. У "Великій дидактиці" він писав : "Лише б тоді настав щасливий стан в справах приватних і суспільних, якби всі прониклися бажанням діяти на користь загального благополуччя" [6].

Софія Русова писала, що не можна відділити від демократичного розвитку сучасних народів ідею націоналізації школи, адже лише вона утворює основу нації. Основними засобами, якими вона (школа) повинна керуватися є мова, історія і релігія. Т що найголовніше: на учителя покладається велика місія, адже в його руках майбуття народу, бо діти, які вийдуть зі школи мають бути каменярами у відбудові молодій українській державі, мають розробити свою культуру, свої національні скарби [14].

У вітчизняній школі завжди приділялася велика увага вихованню у підростаючих поколінь етичних якостей особи, колективізму, громадськості, любові до своєї Батьківщини, шанобливого ставлення до історії своєї країни, до геральдики, до свого народу. При цьому велику роль у вихованні патріотичних відчуттів відігравали засоби масової інформації: радіо, високохудожні вітчизняні кінофільми, театр, художня література. Педагогічні дослідження з проблеми патріотичного виховання радянського періоду чисельні і різноманітні. У них розкриваються як теоретико- методологічні аспекти (сутність поняття "патріотизм", його характеристики, шляхи і засоби формування та ін.), так і прикладні (різні напрями патріотичного виховання: військово-патріотичне, виховання на трудових і бойових традиціях радянського народу, взаємозв'язок патріотичного, естетичного, групового виховання що вивчаються у різному віці тощо). А. С. Макаренко відзначав, що патріотизм виявляється не тільки в героїчних вчинках. Він вважав, що патріотизм проявляється у виконаній роботі людини, адже патріот завжди буде прагнути працювати для розвитку рідної країни [4]. Особливе значення в дослідженні питань патріотичного виховання цього періоду мають роботи В. О. Сухомлинського, який вважав, що школа повинна виховувати у молоді прагнення до беззавітного служіння Батьківщині, до активної трудової і суспільної діяльності. Визначаючи радянський патріотизм як "благородну любов радянського народу до своєї Вітчизни" [10, 11], В. О. Сухомлинський підкреслював, що одним з головних виховних завдань школи є підготовка учнів до простої повсякденної праці, праці для суспільства як до патріотичної діяльності, причому сама діяльність дітей, що організовувалась педагогом з цією метою, є рушійною силою формування особи громадянина, яка росте. У своїх роботах В. О. Сухомлинський також указував і на складність у вихованні патріотизму, пояснюючи їх тим, що в повсякденному житті ми не зустрічаємося з мірою, за допомогою якої можна було б виявити цю "тяжко

зрозумілу цінність" - патріотизм. Любов до Вітчизни стає силою духу тільки тоді, коли у людини відображені в свідомості образи, пов'язані з рідним краєм, мовою, коли з'являється відчуття гордості від того, що все це - твоя Батьківщина [4].

Ідеологічною основою патріотичного виховання в сучасній школі є духовно-етичні цінності нації. Сутність патріотичного виховання в сучасних умовах може трактуватися як розвиток відчуття особи, патріотичної свідомості, заснованої на гуманістичних духовних цінностях свого народу.

А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко зазначають, що патріотизм проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне і що любить особистість. Джерелами патріотичного виховання є рідне слово батька і матері, колискова пісня матері, культ Матері та Батька, рідна оселя, садиба, батьківщина і Батьківщина, героїчна минувшина народу, життєдіяльність історичних постатей народу (політичних діячів, вчених, письменників, діячів мистецтва і культури), конкретна діяльність особистості, спрямована на матеріальне і культурне збагачення своєї країни. Автори наголошують, що найголовнішими засобами і методами впливу на молодь є залучення кожної особистості до конкретної діяльності з творення і примноження багатства і краси своєї Вітчизни. Саме патріотичне виховання є передумовою формування почуттів інтернаціоналізму - поважного ставлення до інших народів, їх історії, культури, традицій, мови, прагнення до взаємодопомоги, що є особливо актуальним в умовах сучасної глобалізації усіх сфер життя та діяльності людини ХХІ сторіччя [10].

Наукова думка доводить, що справжнє виховання є глибоко національним за своєю сутністю, змістом і характером. Національне виховання, за словами Софії Русової, забезпечує кожній нації найширшу демократизацію освіти, коли її творчі сили не будуть покалічені, а значить, дадуть нові оригінальні, самобутні скарби задля вселюдського поступу: воно через пошану до свого народу виховує в дітях пошану до інших народів [14]. Національна система виховання постійно відтворює і поглиблює емоційно-естетичний, художньо-творчий, моральний та інтелектуальний компоненти свідомості рідного народу, створює умови для розвитку і розквіту природних задатків і талантів кожного громадянина України, формування духовного потенціалу. Національне виховання реалізує глибоке і всебічне пізнання рідного народу, його історії, культури, духовності і націй на основі - пізнання себе як індивідуальності і як частки свого народу та ототожнення із державою, нацією. Саме нація - це система різноманітних природних (біологічних, зокрема анатомічних, фізіологічних), психічних, історично обумовлених ознак тіла, душі й розуму, тобто психології, характеру, інтелекту певної культурно-історичної спільності людей. У роботі В. Г. Кузя, Ю. Д. Руденка, З. О. Сергійчука [9] розкриваються культурно-історичні, національні підвалини виховного процесу в сім'ї, навчальних і позашкільних закладах різного типу. Концептуально осмислюються засади, основні напрями відродження наукової й народної національної педагогіки; обґрунтовуються проблеми оновлення змісту освіти, шляхи і форми виховання національної свідомості, національного характеру й етнічного складу психіки. У дослідженні виявляються компоненти духовності особистості, з'ясовуються найбільш дієві шляхи її формування. У оригінальних концепціях педагогіки народного календаря, педагогіки народознавства, козацької педагогіки, української національної системи виховання

розкриваються сутність і специфіка національного виховання, змісту і напрямів роботи національної освіти. Автори вказують, що національне виховання - це історично обумовлена і створена самим народом система родинних цінностей, ідей, поглядів, переконань, ідеалів, традицій, звичаїв, навчально-виховних осередків, закладів та інших форм соціальної практики, спрямованої на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, виховання їх у душі природно-історичного розвитку матеріальної і духовної культури нації.

Патріотичне виховання студентської молоді - це комплексна, системна і цілеспрямована діяльність вищих навчальних закладів, професійно-технічних училищ та інших організацій, соціальних інститутів, яка спрямована на формування у молодого покоління високої патріотичної свідомості, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння її становленню як правової, демократичної, суверенної держави.

Список використаних джерел:

1. Бех І. Д. Цінності як ядро особистості / І. Д. Бех // Цінності освіти і виховання : науково-методичний збірник / Ред. О. В. Сухомлинська. - К. : Вид-во АПН України. 1997. - С. 8-11.
2. Бойко О. Д. Історія України : навчальний посібник / О. Д. Бойко. - К. : Академвидав, 2006. - 687, [1] с.
3. Діалоги про виховання : книга для батьків / Укл. О. Г. Свердлова ; редкол. В. М. Столетов [та ін.]. - К. : Радянська школа, 1985. - 302, [2] с.
4. Дем'янчук Г. С. Українське краєзнавство: сторінки історії / Г. С. Дем'янчук, Б. Г. Дем'янчук, А. Г. Дем'янчук. - К. : Вид. центр „Просвіта”, 2006. - 293, [3] с.
5. Державна національна програма „Освіта” („Україна ХХІ століття”) // Освіта. - 1993. - №44-46.
6. Захаров С. Функції, етапи, стадії географічного краєзнавства / Сергій Захаров // Географія та основи економіки в школі. - 1999. - № 3. - С. 38.
7. Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / Уклад. О. О. Любар ; за ред. В. Г. Кременя. - К. : Знання, 2005. - 767, [1] с.
8. Концепція національної системи освіти // Учитель. - 1999. - № 11-12. - С. 30-35.
9. Кузь В. Г. Основи національного виховання : концептуальні положення / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко, З. О. Сергійчик. - Умань : Христинівська районна друкарня. 1993. - 108, [4] с.
10. Кузьмінський А. І. Педагогіка : підручник / А. Т. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко. - К. : Знання, 2007. - 447, [1] с.
11. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка : навчальний посібник / Н. Є. Мойсеюк. - 2-е вид. - К. : Гранма, 1999. - 348, [2] с.
12. Національна система виховання : концепція / Міністерство народної освіти України. - К. : Либідь, 1991. - 28 с.
13. Причепій Є. М. Філософія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / Є. М. Причепій, А. М. Черній, Л. А. Чекаль. - К. : Академвидав, 2005. - 591, [1] с.
14. Русова С. Вибрані педагогічні твори : У 2 кн. / Софія Русова. - Кн.1 ; за ред. Є. І. Коваленко. - К. : Либідь, 1997. - С. 83-85.